

ФЕНОМЕН УКРАЇНИ Й УКРАЇНСТВА У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ
(Рецензія на навчальний посібник В. С. Крисаченка
«Українознавство: гуманітарні виміри». Київ, 2025. 504 с.)

Перша чверть ХХІ ст. стала часом важких випробувань для України й українців. Найбільшим екзистенційним викликом для громадян Української держави стала російська агресія. Проте російсько-українська війна не є звичайним конфліктом за ресурси й території. Це насамперед цивілізаційне протистояння між автократією та демократією, між євразійською російською неоімперією та європейською Українською державою. Ця війна характеризується комплексністю, поєднуючи в собі геополітичні, геостратегічні, геоекономічні, суспільно-політичні, соціально-політичні, соціокультурні, етнокультурні, ідеологічні, релігійні, національні, етнічні, територіальні, економічні, культурні та інші чинники. Задля досягнення свого

стратегічного завдання – ліквідації Української держави й української політичної нації – рашисти проводять в Україні геноцидну політику, безжально знищуючи людей, критичну інфраструктуру, економіку, міста, села, викрадаючи дітей та загалом роблячи все, щоб змусити українців капітулювати. Але громадяни Української держави «тримають стрій» і активно протидіють загарбникам.

У свою чергу вчені-українознавці Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка) фахово виконують свою роботу, як дослідницьку, так і освітянську, доносячи до широкого загалу свої напрацювання. Саме з цією метою доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка Валентин Семенович Крисаченко оприлюднив навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри». Ця книга була схвалена до друку вченою радою НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 27 травня 2024 р.).

У виданні розглянуто феномен України як системної цілісності у просторі й часі. Особлива увага звернена на гуманітарні пріоритети її розвитку: формування політичної нації, державності, національного гуманітарного простору, подолання викликів та загроз, новітні тенденції євроінтеграції та перемоги над рашизмом, загрози існуванню України і всього людства. Доведено глибинну

національну природу об'єднаних процесів всередині українства, котра особливо яскраво виявляється в екстремальних умовах буття народу, зокрема під час російської агресії проти України. Дослідження призначене для студентів, політиків, науковців, освітян та всіх небайдужих до долі України.

Книга складається з передмови, шести розділів, післямови, списку літератури й додатків. У передмові відзначено, що навчальний посібник присвячений висвітленню фундаментальних гуманітарних первнів українського народу, осягненню України як цілісної геополітичної та цивілізаційної реальності, подальших перспектив її утвердження і для себе, і у всьому світі, оскільки звернення до цієї проблематики є особливо важливим з огляду на екзистенційні виклики, зумовлені геноцидною агресією рашистів проти України і відповідними загрозами для всього цивілізованого світу. «Україна! – пише автор, – Вічна і невмируща, вразлива і слабка, самодостатня і горда, незнищенна і героїчна, натурна і духовна... Означення нашої країни можна продовжувати далі й далі, але головною істиною є те, що вона існує. Причому не просто існує, а живе і розвивається, шануючи інший світ і водночас вимагаючи такого ж ставлення і до себе самої. Не всім це до вподоби, особливо ординській зграї, пожадливі до всього чужого, але нездатні створити щось своє, потрібне людям. Як брама Європи, Україна опинилася на сторожі всієї західної цивілізації і з великою гідністю та самопожертвою, протягом принаймні цілого останнього тисячоліття, уможлиблює її поступ і звернення. На жаль, уможлиблює спокій останньої своїми людськими втратами та гвалтування

агресорами всієї нації та рідної землі. Але, попри всілякі негаразди, Україна є і буде, і запорукою цьому – її власні архетипи буття та розвитку, питомі національні смисли і цінності буття» (с. 5).

У першому розділі «Україна і українознавство» автор аналізує українознавство як науку про сутність і смисли національного буття та характеризує системність, об'єктивність, прогностичність українознавства як міждисциплінарної й системної науки про Україну. Як зазначає В. Крисаченко, виклад основного матеріалу розпочинається з розкриття можливостей наукового пізнання осягнути сутність України. В цьому контексті розглядається еволюція цього процесу, тобто становлення українознавства від описового до номотетичного (закономірного) етапів пошуку істини. Наразі, для оптимізації подальших досліджень, розкривається сама процесуальність логістики в українознавстві, зокрема шлях від означення проблеми до отримання доказового знання. Розглянуто наукові дискурси в українознавстві та механізми вишукування істини: проблеми, гіпотези, теорії, особливості пояснення та доказовості, критерії розмежування апологетичного та наукового знання.

У другому розділі «Феномен національного буття» науковець осмислює національний характер України, національні цінності українців і національні інтереси України. Наукові засоби дають можливість Валентину Семеновичу окреслити засадничі риси національного українського буття, охарактеризувати сутність національної парадигми самовираження українського народу, яка включає такі чинники, як національний характер, національні цінності та

національні інтереси. Всі вони у своїй сукупності творять неповторний образ України та українців як феномену світової цивілізації з його унікальними архетиповими рисами поведінки і дії у часі й просторі буття та самоусвідомлення людської спільноти.

У третьому розділі «Українська політична нація» автор аналізує витoki та становлення української політичної нації, розкриває особливості самоорганізації та утвердження українського народу як державотворчої нації, розглядає характерні закономірності розвитку громадянського суспільства в Україні, осягає становлення соціального капіталу українського суспільства та осмислює шляхи формування сучасної української політичної нації.

Зокрема, Валентин Семенович послідовно й системно викладає генезис, формування та становлення ідей визвольної боротьби та створення, на його думку, таких національних державних утворень: Антії, Русі-України, Великого князівства Литовського, Запорозької Січі, Гетьманщини, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави, Директорії, Карпатської України, незалежної Української держави нашого часу. В усіх цих державотворчих процесах визначальну місію відігравав саме український народ, спонуканий бажанням захистити власну ідентичність шляхом створення національної держави. Особливу увагу дослідник звертає на внутрішні механізми консолідації нації, а саме формування громадянського суспільства, збереження та примноження соціального капіталу, опертя на моральні імперативи людяності, довіри, співпраці тощо.

У четвертому розділі «Українська держава» науковець осмислює історичний державотворчий досвід України, осягає конституційні засади державного устрою України, розглядає системність і соціально-політичні виміри українського соціуму, характеризує структурування та головні лінії розмежування українсько суспільства, досліджує комунікативні дискурси взаємодії української влади й суспільства.

Вчений-українознавець розглядає історичний досвід українського державотворення, починаючи від військової демократії скіфів та громадянського суспільства в античних полісах Причорномор'я і завершуючи сучасною парламентсько-президентською республікою. Особливу увагу автор звертає на політичний устрій питомих національних українських держав, зокрема на конституційні засади політичної самоорганізації, а в цьому контексті важливими є засадничі виміри взаємодії владних структур та суспільства. Також науковець послідовно розкриває структурованість та системність соціуму, наявність в ньому ліній розмежування та взаємодії, принципів та засад формування громадянського суспільства, відповідальності Української держави перед своїми громадянами, наголошуючи при цьому на повноцінному використанні комунікативних регулятивів пошуку оптимальних механізмів розвитку України.

У п'ятому розділі «Українська мова: генеза, історична доля, утвердження в незалежній державі» автор аналізує давність української мови, осягає мовну палітру Русі-України, осмислює долю української мови у часи бездержавності й національного спротиву, у період

української державності ХХ ст. та у жахливу добу тоталітаризму, порівнює евристичний досвід функціонування державних та офіційних мов у демократичному світі з функціонуванням української як державної мови в незалежній Україні, розглядає політико-правові підвалини інституалізації державної мови та пропонує шляхи дерусифікації й дерадянізації гуманітарного простору Української держави.

Тому професор В. Крисаченко наголошує: «Безперечно, ефективність комунікативної взаємодії безпосередньо залежить від спільного лексично-семантичного простору суб'єктів взаємодії. В даному випадку нагромаджений цивілізаційний досвід засвідчує необхідність використання в усіх сферах суспільного життя державної мови – і як легітимації волі нації, і як ресурсу об'єднання зусиль усіх громадян. В посібнику спеціально викладається шлях української мови до статусу державної: її генеза, історична доля, утвердження в незалежній державі. Окреслено широку палітру походження та функціонування української мови, наведено сутнісні паралелі з впровадженням державних мов в демократичних країнах Заходу. Особливу увагу звернено на сучасний стан функціонування української мови як державної, актуалізованого у зв'язку з політикою лінгвоциду російського агресора. Процеси дерусифікації та декомунізації в цьому контексті повинні відіграти виключну креативну роль у справі очищення українського світу від маркерів та матриць тоталітаризму» (с. 6–7).

У шостому розділі «Україна і світ» науковець осмислює демократичні засади українського суспільства та його євроінтеграційні перспективи, аналізує

шляхи формування національного гуманітарного простору в умовах спровокованої діаспоризації українства, накреслює стратегічні орієнтири європейської інтеграції України, досягає міжнародну солідарність з Україною у боротьбі з расизмом.

Вчений-українознавець підкреслює, що під час російсько-української війни надзвичайно велике значення має інтеграція України в європейський та світовий цивілізаційний простір, і звертає увагу на вихідні можливості самої України інтегруватись в міжнародні структури, зокрема розвиненість відповідної політико-правової та гуманітарної бази. Водночас, зазначає науковець, існує низка проблемних питань, на шляхи та механізми розв'язання яких треба звернути окрему увагу, особливо це актуально в контексті вимушеної діаспоризації українського етносу, спровокованої російською агресією. Також автор розглядає модули єднання та збереження ідентичності українського світу поза межами Батьківщини, наголошуючи, що відповідна міжнародна співпраця та підтримка визвольних змагань українців демократичними країнами є надійним опертям у досягненні бажаної перемоги над знахабнілим і агресивним ворогом.

У післямові «Український світ: ідентичність, виклики, утвердження» вчений підсумовує засадничі принципи та смисли гуманітарних пріоритетів розвитку України й окреслює перспективи подальших пошуків на цих важливих теренах наукового українознавчого пізнання.

Як ілюстративний матеріал в додатках до посібника наводяться публіцистичні роздуми В. Крисаченка з означеної

проблематики, оприлюднені в 2017–2019 роках на шпальтах українського тижневика «Дзеркало тижня», а саме: «Фурункули Революції Гідності: тітушки, тушки і галайки»; «Чого вчить наша історія, або Нотатки про московські порядки»; «Уроки Тараса Шевченка: «Москва – москаль – московщина»; «Етногенез» по-московськи, або Звідки й навіщо з'являється «старший брат».

Загалом навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри» – вкрай важлива праця, її поява є на часі, хоч вона має деякі недоліки. По-перше, формат посібника вимагає наявності запитань і завдань до кожного розділу для кращого засвоєння навчального матеріалу. По-друге, він, на думку рецензента, перевантажений вузькоспеціалізованою термінологією, яка для пересічного читача є «китайською грамотою», тому було б добре зробити словничок рідко-вживаних дефініцій. По-третє, до таблиці соціальних страт українського соціуму (с. 254–255) варто додати прошарок

№ 8 – безхатки, люмпени й маргінали тощо, оскільки автор про них згадує (с. 259–260). По-четверте, іноді у тексті наводиться інформаційний матеріал, де відсутні показники за 2022–2024 рр., оновлення яких було б дуже доречно (с. 152, 181, 216, 249, 260 тощо).

Попри ці зауваження навчальний посібник «Українознавство: гуманітарні виміри» є вагомим внеском В. Крисаченка в осмислення українознавства як цілісної наукової системи інтегративних знань про Україну, українців і світове українство у просторі та часі, а також сприяє об'єднанню громадян Української держави у боротьбі з російськими загарбниками.

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

старший дослідник,

старший науковий співробітник

НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка